

ANUARUL SOCIETĂȚII PRAHOVENE DE ANTROPOLOGIE GENERALĂ

YEARBOOK
OF PRAHOVA COUNTY
SOCIETY FOR GENERAL
ANTHROPOLOGY

nr. 6 • 2020

CENTRUL
JUDEȚEAN
DE CULTURĂ
PRAHOVA

ANUARUL SOCIETĂȚII PRAHOVENE
DE ANTROPOLOGIE GENERALĂ

**ANUARUL
SOCIETĂȚII PRAHOVENE
DE ANTROPOLOGIE
GENERALĂ**

**YEARBOOK
OF PRAHOVA COUNTY
SOCIETY FOR
GENERAL ANTHROPOLOGY**

Coordonator
Sebastian Ștefănuță

numărul 6

PLOIEȘTI • EDITURA MYTHOS • 2020

Editat de
Centrul Județean de Cultură Prahova,
cu sprijinul
Consiliului Județean Prahova

Issued by Prahova County Cultural Centre,
with the aid of
Prahova County Council, Romania

Ploiești, Str. Erou Călin Cătălin nr.1, cod poștal 100066

Tel., fax: 0244 545041

E-mail: centrulcultiiprahova@yahoo.com

Site: www.cjcph.ro

www.facebook.com/centruljudeteandeculturaprahova/

ISSN 2458-0848

ISSN–L 2458-0848

Coperte: Mihai Vasile
Tehnoredactare și redactor: Emilia Vasile

decembrie 2020, 300 exemplare

Cuprins / Content

Sebastian Ștefănuță

Cuvânt înainte / pag. 5

Sebastian Ștefănuță

Foreword / pag. 11

Gheorghiță Geană

The Mountain as Behavioural Matrix, Perceptual Stimulus and Symbolic Sublimation / pag. 19

Ioana-Ruxandra Frunteletă

Studiul de caz: metodă de cercetare și interpretare etnologică / pag. 43

Marian Nuțu Cîrpaci

Rom/dom conotează „hoț” în India. Catedra de rromani a Universității București, incertitudini în legătură cu cei cinci sute de ani de sclavie a romilor / pag. 59

Marian Nuți Cîrpaci

Romii fierari. Un studiu de antropologie lingvistică / pag. 81

Stelu Șerban

Serendipitate și etnicitate între românofonii de pe malul bulgăresc al Dunării / pag. 87

Stelu Șerban

Serendipity and ethnicity between the Romanian speakers from the Bulgarian bank of the Danube / pag. 101

Marcel Mauss

Exprimarea obligatorie a sentimentelor (ritualuri orale funerare australiene) [traducere de Smaranda Jilăveanu] / pag. 109

Gheorghiu Geană

Friedrich Ratzel despre Stephan Ludwig Roth [cu o traducere din F. Ratzel, *Wandertages eines Naturforschers. Zweiter Theil. Schilderungen aus Siebenbürgen und den Alpen*, de Traian-Ioan Geană] / pag. 115

INCURSIUNI ANTROPO-BALCANICE: GRECII PONTICI / ANTHROPOLOGICAL-BALKAN GLIMPSE: PONTIC GREEKS / pag. 129

Leonard-Mihail Rădulescu

Ponticii, apogeu și decădere / pag. 131

Sebastian Ștefănuță

Metaphors of origin in contemporary Pontic Greek song / pag. 149

Spartakos M. Tanasidis

Two folk songs by the Greeks of Pontus, with references to geographical areas outside the historical presence of Pontic Hellenism. Analysis and interpretation / pag. 151

Sebastian Ștefănuță

Două jurnale în Pont / pag. 159

EVENIMENTE ȘI ACTIVITĂȚI / EVENTS AND ACTIVITIES / pag. 195

Nicolae Constantinescu

Podoabele Prahovei / pag. 197

Programul Colocviilor societății prahovene de antropologie generală, Cheia, 27–31 iulie 2020 / pag. 203

Desislava Pileva

Report about the Project “Going Bravely to the Village”. Migration to the Village – Socio-Cultural Adaptation, Practices and Challenges / pag. 215

Sebastian Ștefănuță

Chris Hann (ed.), *Max Planck Institute for Social Anthropology. Report 2017–2019. Department ‘Resilience and Transformation’ in Eurasia. Max Planck Fellow Group (Burkhard Schnepel) ‘Connectivity in Motion’, 2020, 156 (+ xiv) pag. / pag. 219*

Gheorghiță Geană

From Coimbra to Lisbon: EASA as a Diacronic Entity / pag. 235

... ȘI O MĂRTURISIRE... / ... AND A CONFESSION... / pag. 241

Mirela Petrică

Cum etnologia a devenit pasiunea mea / pag. 243

FILM ANTROPOLOGIC / ANTHROPOLOGICAL FILM

Anișoara Ștefănuță

Pontul. Rădăcinile identității mele [Pontus. The roots of my identity] / DVD atașat copertei a III-a [DVD attached to the third cover]

Gheorghită Geană

gheorghita_geana2003@yahoo.com

Friedrich Ratzel despre Stephan Ludwig Roth

(Fragment din: Friedrich Ratzel, *Wandertages eines Naturforschers. Zweiter Theil. Schilderungen aus Siebenbürgen und den Alpen*

[Zilele de călătorie ale unui naturalist. Partea a doua. Descrieri din Transilvania și din Alpi], Leipzig, F. A. Brockhaus, 1874, 111 pp.)

Traducere: Traian-Ioan Geană

geanatraian@gmail.com

[Stephan Ludwig Roth]

Wir haben in einem frühern Briefe davon gesprochen, daß der Bestand einer Klasse intelligenter Menschen, die ihr Bildungsgrad mit Deutschland in innigen Zusammenhang bringt, eine der wichtigsten Ursachen der Kraft sei, mit der die siebenbürger Sachsen am deutschen Stamme festhalten; nun möchte ich auch das Bild eines hervorragenden Mannes aus dieser Klasse zeichnen, und habe hierzu Stephan Ludwig Roth gewählt. Das war ein Mann von so großem Charakter und so reichem Geist zugleich von solcher Bedeutung für die Geschichte seines Volkes, daß es als dringende Pflicht erschien, sein Andenken den Gebildeten Deutschlands näher zu bringen.

[Stephan Ludwig Roth (traducere)]

Am menționat într-un înscris anterior că existența unei clase de oameni cultivați, al căror grad de educație îi pune în strânsă legătură cu spațiul german, reprezintă una dintre cauzele principale ale îndârjirii cu care sașii transilvăneni se atașează de spița germană; aş dori acum să trasez portretul unui om de excepție al acestei clase, fapt întru care l-am ales pe Stephan Ludwig Roth. Acest om a avut un caracter atât de mare, un spirit atât de bogat și în același timp un rol atât de important în istoria neamului său, încât a-i apropia amintirea de oamenii instruiți din Germania s-a ivit ca o imperioasă datorie.

Roth's Leben ist uns näher bekannt von dem Jahre 1817 an, in welchem er nach der Universität Tübingen ging, um sich zu den in seiner Heimat stets eng verbundenen Berufen des Schulmannes und des Geistlichen auszubilden. Gleich seinen Landsleuten, die Jahr für Jahr unter großen Opfern und Entbehrungen die Hochschulen des Mutterlandes bezogen, war es ihm wohl bewußt, daß er in den wenigen Jahren der Studienzeit für die kommenden Jahre sorgen müsse, daß er die Quellen seines Geistes nun in einer Art zu fassen und zu bereichern habe, die ein künftiges Versiegen unmöglich machten, denn auch ihm stand ja nichts anderes bevor, als das an äußern geistigen Anregungen arme Leben eines sächsischen Dorfpfarrers. Er hielt sich den Blick offen für alle Dinge, von denen er glaubte, daß sie eine Bedeutung für Siebenbürgen und speciell das Sachsenland haben möchten. Aus diesem Grund reiste er auch nach Beendigung der Studien nach Hofwyl und Yverdon, um im persönlichen Umgange mit Fellenberg und Pestalozzi praktische Einsicht in das Wesen der neuern Richtungen in der Erziehung und den Unterricht zu gewinnen, und brachte ein volles Jahr als Lehrer an des letztern Erziehungsanstalt zu. Hier lernte und lehrte er mit stetem Hinblick darauf, daß seinen Landsleuten in Siebenbürgen nichts so sehr noth thue, als gute Schulen, vor allem ein gediegener Unterricht in den Volksschulen

Viața lui Roth ne este mai cunoscută începând cu anul 1817, an în care a plecat la Universitatea din Tübingen pentru a se forma ca om de școală și cleric, îndeletniciri strâns legate una de cealaltă în țara sa natală. Asemenea congenerilor [*Landsleuten*] lui, care își urmau an de an studiile la facultățile din patria-mamă prin mari sacrificii și privațiuni, el era la rândul său cât se poate de conștient de faptul că, pe durata celor câțiva ani de studiu, trebuia să își asigure traiul pentru anii ulteriori, și că trebuia să își conceapă și să își îmbogățească sursele spirituale într-un mod care să împiedice secarea lor ulterioară; căci nici el nu avea altă perspectivă în afara traiului sărac în provocări intelectuale de pastor comunal sas. Și-a păstrat deschiderea față de toate lucrurile despre care credea că ar fi putut fi de însemnătate pentru Transilvania și în special pentru Ținutul Sașilor [*Sachsenland*]. Din acest motiv, după încheierea studiilor, a călătorit la Hofwyl și Yverdon, pentru ca, prin legături personale cu Fellenberg și Pestalozzi, să dobândească o înțelegere practică a esenței noilor tendințe din educație și învățământ, și, pentru un an întreg, a ajuns învățător la Institutul de Educație al celui din urmă. Aici a învățat și a predat, având mereu în vedere faptul că de nimic nu duceau lipsă mai mult conaționalii săi din Transilvania decât de școli bune, și mai cu seamă de un învățământ de calitate în școlile primare,

und als dessen erste Bedingung die Heranbildung tüchtiger Volksschullehrer. Mit dem bestimmten Vorsatze im Herzen, für dieses Ziel mit allen Kräften zu wirken, kehrte er im Herbste 1820 ins Vaterland zurück.

Schon in Wien hatte er höhern Schulmännern seinen Plan der Errichtung einer Lehrer-Bildungsanstalt für das Sachsenland mitgetheilt, fand aber keine Ermunterung für denselben, und in der Heimat, wo die den Verhältnissen näher stehenden leitenden Kreise die Nothwendigkeit einer Schulreform lebhaft einsahen, war man gegen die Pestalozzischen Neuerungen mistrauisch. Roth ließ sich aber hierdurch nicht einschüchtern. „Ich habe Hoffnung“, schrieb er, „daß wackere Männer den Plan befördern werden, da ja unabgeredet unter allen Guten eine Gemeinschaft stattfindet und deren fromme Wünsche, die seit lange in ihnen verborgen lagen, hier gleichsam nur ihre Ausführung erhalten. Diese Ueberzeugung macht mir schwarzes Brot zu Hause so angenehm, als auswärts das köstlichste.“

Im Jahre 1821 schrieb er ein Schriftchen: „An den Edelsinn und die Menschenfreundlichkeit der sächsischen Nation in Siebenbürgen“, worin er die Mangelhaftigkeit des bestehenden Systems der Volksschullehrerbildung eindringlich darlegte und einen Vorschlag zur Verbesserung desselben machte. Dasselbe

precum și, ca primă condiție a acestuia, de formarea unor pricepuți învățători de ciclu primar. Intenționând hotărât, din inimă, să acționeze cu toate puterile în vederea împlinirii acestui țel, s-a întors în toamna anului 1820 în patrie.

Aflat la Viena, el împărtășise deja unor importanți oameni de școală planul pentru înființarea unei instituții de formare a învățătorilor în Ținutul Săsesc, fără a primi însă vreo încurajare pentru aceasta, iar în țară, acolo unde cercurile de conducere aflate într-o mai mare cunoștință de cauză întrevedeau cu entuziasm nevoia unei reforme școlare, lumea era neîncrezătoare față de inovațiile lui Pestalozzi. Roth nu s-a lăsat însă intimidat de toate acestea. „Am nădejdea”, scria el, „că oameni îndrăzneți vor susține planul, căci între toți oamenii buni există tacit o comuniune, iar dorințele arzătoare ce de multă vreme zăceau ascunse în ei își află aici, cum ar veni, doar simpla lor realizare. Această convingere îmi face pâinea neagră de acasă mai plăcută decât cea mai gustoasă pâine din afară”. În anul 1821 el a scris un opuscul: *Către spiritul de noblețe și generozitatea omenească a neamului sas din Transilvania*, scriere în care a expus cu aplomb lipsurile actualului sistem de formare a învățătorilor și în care a înaintat o propunere pentru îmbunătățirea acestuia. La acea vreme, sistemul era alcătuit

war nämlich zu dieser Zeit so beschaffen, daß die künftigen Lehrer als Gehülfen eines Schulmeisters einige Lehrjahre durchmachten, um die Praxis des Unterrichtes sich anzueignen, und daß nur jene, welche auf die besten Stellen Anspruch erheben wollten, einige Gymnasialklassen besuchten. Als alle diese Bemühungen ohne Erfolg blieben, ließ Roth für jetzt von der Wirksamkeit ins Große ab und trat als Lehrer am mediascher Gymnasium in seine vorgeschriebene Laufbahn ein; hier wirkte er in anderer Richtung anregend, indem er Turnen und volksthümlichen Gesang einführte und seine Schüler mit Vorliebe mit der vaterländischen Geschichte bekannt machte. Soweit es ihm Zeit und Kraft verstatteten, wirkte er auch in dieser Stellung für das Ziel, das von einer Erkenntniß getragen war, die damals nur erst wenigen aufgegangen war und die er mit den Worten ausspricht: „Das Dasein unserer Nationalität knüpft sich wie vielleicht bei keinem andern Volke so nahe an Kirche und Schule.“

1834 wurde Roth, nachdem er bereits das Rectorat der genannten Schule innehatte, zum Prediger gewählt; erst mit Schmerz aus der Lehrerthätigkeit geschieden, erkannte er doch bald, daß, so wie die Verhältnisse nun einmal lagen, er in dem weiten Kreise, den die geistige Leitung einer Gemeinde bietet, ein fruchtbareres Feld für seine Thätigkeit finden werde, als das bisherige Amt geboten

anume în așa fel încât viitorii învățători să petreacă niște ani ca asistenți ai directorului ca să își însușească practicile de predare, pentru ca mai apoi doar aceia care emiteau pretenții la cele mai bune poziții să participe și la câteva ore de la clasele gimnaziale. Văzând că strădaniile sale nu dau roade, Roth a renunțat temporar la pretenția de a iniția schimbări majore și și-a luat în primire calea de profesor la un gimnaziu medieșean ce îi fusese prescrisă; aici și-a manifestat forța de inspirație într-o altă direcție, introducând gimnastica și cântecele populare și familiarizându-și mai ales școlarii cu istoria neamului. Și din această poziție el a lucrat, după cât îi permiteau timpul și puterile, spre îndeplinirea țelului său, țel purtat de cunoașterea unui fapt de care puțini abia își dăduseră seama și pe care el l-a rostit în cuvintele: „Ființa naționalității noastre este legată ca la nici un alt popor de biserică și de școală”.

În 1834, după ce a obținut deja postul de rector al școlii de mai sus, Roth a fost ales pastor; despărțindu-se la început cu durere de activitatea de profesor, el și-a dat totuși repede seama că, după cum se înfățișau condițiile, urma să găsească, în largul cerc pus la dispoziție de conducerea preoțească a unei parohii, un teren mult mai propice pentru activitatea sa decât ceea ce îi

hatte. Er wurde mit dem vertraut, was der Familie und der Gemeinde fehlte, und mit dem, was an Gefahr von äußern Feinden und innern Mängeln dem Volke drohte, und als er sich in die neuen Verhältnisse eingelebt hatte, konnte er seiner Natur nach nicht anders, als mit Rath und That zu helfen. Seine eindringlichen Reden, seine kernigen Schriften machten ihn bald so bekannt, daß Niemesch, sein Pfarrdorf, ein sonst unbedeutender Ort des Mediascher Stuhls, eines der meist genannten Dörfer im ganzen Sachsenlande ward. Roths Aufsätze in den deutschen Zeitschriften Siebenbürgens erregten die Aufmerksamkeit weiter Kreise, und das Sachsenvolk fühlte zuletzt ein gewisses Bedürfniß, in den Nationalangelegenheiten Roths Stimme zu hören; der einfache, abgeschiedene Dorfpfarrer ward einer seiner verehrtesten Männer, ein Volksmann im besten Sinne des Wortes. Seine größern Schriften aus dieser Zeit sind theils in Form von Broschüren erschienen und haben einen bleibenden Werth durch die edle Gesinnung, den feurigen, oft poetisch angehauchten Geist, die ungemein eindringliche, schwungvolle und gediegene Schreibweise bei echt volksthümlicher Haltung.

In dem Schriftchen „Die Zünfte“ (1841) warnt er vor voreiliger Zertrümmerung der Zunftschranken, welche in Siebenbürgen

oferise funcția de până atunci. Astfel a ajuns să cunoască ce lipsea unei familii și unei parohii, precum și ce fel de pericole – dușmani din afară, dar și lipsuri interne – amenințau poporul, iar când s-a obișnuit cu noile condiții, nu i-a rămas decât să facă ce îi stătea în fire și să ajute cu vorba și cu fapta. Cuvântările sale energice, scrierile sale pline de miez l-au făcut curând atât de cunoscut, încât Niemesch [Nemșa – nota trad.], satul parohiei lui, altminteri un loc neînsemnat din Scaunul de la Mediaș, a devenit unul dintre cele mai des pomenite sate din întreg Ținutul Săsesc. Articolele lui Roth din revistele germane ale Transilvaniei au atras atenția unor cercuri largi, iar poporul sas a simțit în cele din urmă o anumită nevoie de a îl auzi pe Roth pronunțându-se asupra chestiunilor naționale; simplul și retrasul preot al satului a devenit astfel unul dintre oamenii lui cei mai venerați, un om al poporului în cel mai bun sens al cuvântului. Scrierile sale de mai lungă întindere din această perioadă au apărut parțial în formă de broșură și și-au păstrat o valoare perenă prin atitudinea nobilă, spiritul fervent, deseori nuanțat poetic, precum și prin stilul foarte pătrunzător, avântat și curat, de o ținută autentic populară.

În scurta scriere *Breslele* (1841), el avertizează asupra desființării pripite a barierelor dintre bresle, forme care în

noch nicht überflüssig oder gar schädlich geworden seien, im Gegentheil für die Sachsen so lange eine nationale Bedeutung hätten, bis Zustände, wie sie in Westeuropa herrschen, auch bei ihnen eingetreten seien. Als im Landtage ein Gesetz angenommen wurde, das der ungarischen Sprache die Rolle der Amtssprache zuwies, schrieb Roth den „Sprachkampf in Siebenbürgen“ (1842), in welchem er ernst mahnend seine Stimme erhob gegen diese Verletzung klarer Rechte. In „Wünsche und Rathschläge. Eine Bittschrift fürs Landvolk“ 1843, macht er den sächsischen Bauern die Vortheile vernünftiger Wirthschaftsmethoden klar und spricht über Dreifelderwirthschaft, Zerstückelung des Grundes, Weinbau und anderes in einer Weise, die den praktischen Landwirth, der er war, erkennen läßt. Am meisten wirkte er aber wol mit dem Büchlein, das betitelt ist: „Geldmangel und Verarmung“ (1843). Hier legt er die Ursache des materiellen Zurückbleibens der Sachsen dar. „Gehörst du“, spricht er den Leser an, „zu den Gedankenlosen, die ihr Vermögen nur als ihr Vermögen und nie als Nationalvermögen betrachten, so nimm und lies mich, ich bitte dich, und beherzige, was ich schrieb und denke hinzu, was ich nicht schrieb. Sieh, wohin das Volksschifflein fährt, wie die See hoch geht, wie die Feinde mit den Enterhaken nahen! Geld- und Habverachtung ist ein Aderlaß vor dem Kampfe, deine Lebensart der Schlaf in

Transilvania încă nu ar fi inutile sau chiar dăunătoare, ci ar avea, dimpotrivă, o valoare națională pentru sași, până când ar urma să pătrundă și la ei circumstanțe similare cu cele ce domină în Europa de Vest. Când în Dieta Transilvaniei s-a adoptat o lege care conferea limbii maghiare funcția de limbă oficială, Roth a scris *Lupta limbilor în Transilvania* (1842), unde s-a ridicat, avertizând cu gravitate contra acestei încălcări de drepturi fundamentale. În *Dorințe și povețe. O petiție pentru țărănime* (1843), el îi lămurește pe țaranii sași cu privire la avantajele metodelor agricole raționale și vorbește despre rotația trienală a culturilor, împărțirea terenului, viticultură și multe altele într-o manieră care lasă să se întrevadă gospodarul cu simț practic care era. Cea mai mare influență a avut-o însă cu cartea *Lipsa banilor și sărăcia* (1843). Aici el expune cauza înapoierii materiale a sașilor. „Dacă aparții” – se adresează el cititorului – „nechibzuiților ce își privesc averea ca fiind numai a lor și niciodată a nației, ia-mă atunci rogu-te și citește-mă și ia aminte la ce am scris și adaugă de la tine ceea ce nu am scris. Uită-te încotro se îndreaptă corăbioara poporului, cum se ridică marea, cum se apropie dușmanii cu cârligele! Disprețul față de bani și de bunuri este o venesecție

einem lecken Schiffe.“ So wie hier sucht er den einzelnen überall für die Ideen zu gewinnen, von denen er hofft, daß sie dem gesammten Volke helfen sollten.

Aber er sah zu klar in die Welt, um sich dem Glauben hingeben zu können, daß Worte allein, seien sie auch der echteste Ausdruck des besten Willens, zu helfen vermöchten; darum legte er Hand an zur Verwirklichung eines Planes, von dem er Hebung des sächsischen Bauernstandes erhoffte. Er wollte tüchtige Landwirthe aus Deutschland hereinziehen, damit ihr Beispiel bessern Betriebs zur Nachahmung anrege; 1845 reiste er nach Württemberg und brachte nach mühseligen Verhandlungen in Wien und Stuttgart die Einwanderung einer Anzahl Familien zu Stande. Er hatte nur solche eingeladen, welche tüchtig in der Landwirthschaft seien und ein gewisses Betriebskapital ihr eigen nannten. Leider kamen aber im Laufe des folgenden Jahres auch andere, theils Tagelöhner, theils Handarbeiter, auch manche Arbeitsscheue; diese fanden in Siebenbürgen kein gutes Fortkommen, viele kehrten zurück, andere verkamen und die, welche blieben und gediehen, bequerten sich der Art von Landwirthschaft an, wie sie eben die Sachsen betrieben. Der Zweck war verfehlt, in Deutschland herrschte Mistrauen gegen weitere Auswanderung nach Siebenbürgen,

înaintea luptei, felul tău de viață somnul într-o corabie fisurată.” La fel ca aici, el încearcă peste tot să câștige omul pentru ideile de la care trage nădejdea că vor fi de folos întregului popor.

Însă Roth a deslușit mult prea clar legile lumii pentru a se lăsa pradă iluziei că vorbele ar putea oferi de unele singure vreun sprijin, oricât de mult ar fi reprezentat ele expresia cea mai sinceră a celor mai bune intenții; din acest motiv, a purces la realizarea planului său prin care spera să obțină o ridicare a statutului de țaran sas. El voia să aducă agricultori destoinici din spațiul german, pentru ca exemplul lor superior de administrare să îndemne la imitare; în 1845, el a mers la Württemberg și, după îndelungi negocieri la Viena și la Stuttgart, a obținut sosirea unui număr de familii în Transilvania. El invitase numai pe cei abili în ale agriculturii și cu un capital de lucru al lor. Din păcate, în cursul anului următor au venit și alte persoane, în parte zilieri, în parte lucrători manuali, ba chiar și unii leneși; aceștia nu au avut parte în Transilvania de o dezvoltare prielnică, mulți s-au întors, alții au murit, iar cei care au rămas și au prins rădăcini și-au însușit modul de agricultură practicat de sași. Scopul fusese ratat, în spațiul german s-a instalat neîncrederea cu privire la alte emigrări

und Roth erntete für seine Mühen gehässigen Undank. Zur selben Zeit ward ihm sein Gesuch zur Herausgabe einer sächsischen Schul- und Kirchenzeitung von Wien aus abgeschlagen. Dies war ihm ein harter Schlag, denn er wußte, was er in ihr für sein Volk hatte wirken wollen. Noch im letzten Briefe an seine Kinder, wenige Minuten vor seinem Tode, legt er die Gründung einer solchen Zeitschrift seinen Amtsbrüdern ans Herz im Interesse der geistigen und sittlichen Erhaltung eines siebenbürgisch-deutschen Volkstums. Auch Maßregelungen anderer Art verbitterten in diesen Jahren sein Leben, ohne seinen Muth zu brechen. „Mir ist nicht bang, nur daß wir innerlich frisch am Geiste bleiben!“ schrieb er 1847.

Das Jahr 1848 rief ihn zu größerer politischer Thätigkeit. Er stand auf dem Boden des Rechtes seines Volkes; gegenüber den Bestrebungen der Ungarn und Walachen hegte er die Ansicht: „Magyaren und Romanen sind Zufälle, wesentlich ist das Princip der Gesamtmonarchie.“ Zu seiner Wirksamkeit als Volksvertreter und Kirchendeputirter kam bald das Amt eines kaiserlichen Commissars, das der commandirende General in Siebenbürgen, v. Puchner, ihm übertrug. Es waren ihm in kurzer Zeit sein Vater und seine Gattin gestorben, fünf Kinder, deren ältestes 9 Jahre alt war, harrten seiner Sorge, seine

înspre Transilvania, iar Roth a încasat o duşmănoasă nrecunoştiţă pentru toate strădaniile lui. În aceeaşi perioadă, la Viena i-a fost respinsă solicitarea de a înfiinţa un ziar săsesc de şcoală şi biserică. Aceasta a fost o lovitură grea, căci el ştia ce ar fi vrut să realizeze pentru poporul său în cadrul acelei publicaţii. Chiar în ultima scrisoare către copiii săi, cu puţine minute înainte de moarte, le recomandă confracţilor săi de meserie înfiinţarea unei asemenea reviste în interesul conservării spirituale şi morale a caracterului naţional germano-transilvan. Dar şi mustrări de altă natură i-au făcut viaţa amară, fără a-l descuraja totuşi. „Nu îmi este teamă, atâta doar să rămânem pe dinăuntru vioi întru spirit!”, scria el în 1847.

Anul 1848 a însemnat chemarea spre o activitate politică mai intensă. El a stat ancorat în dreptul poporului său; privitor la pretenţiile maghiarilor şi ale valahilor el avea următoarea opinie: „Maghiarii şi românii sunt întâmplări, esenţial este principiul monarhiei generale [*Gesamtmonarchie*]”. Activităţii sale de reprezentant al poporului şi deputat din partea bisericii [*Kirchendeputierter*] i s-a adăugat funcţia de comisar imperial, acordată de v. Puchner, generalul comandant din Transilvania. La scurt timp i-au murit tatăl şi soţia; cinci copii, dintre care cel mai vârstnic de 9 ani, depindeau de

Wirthschaftsgebäude hatte man ihm verbrannt. Ruhig fuhr er dennoch, wenn auch mit blutendem Herzen, fort, seine Pflicht zu thun: „Mein Glaube steht fest, wenn auch meine Lage verzweifelt ist.“ Als ein Theil des Sachsenlandes im Beginn des Jahres 1849 in die Hände der Insurgenten fiel, verließ Roth, trotz des Rathes seiner Freunde, seinen Posten nicht, da er sich keines Unrechtes bewußt war. In der That geschah ihm auch nichts, so lange Bem das Commando führte; aber nach dessen Abgang wurde er verhaftet und in Klausenburg auf einen der nichtigen Gründe hin, die in solcher Zeit vom Parteihaß zu leicht zu finden und zu benutzen sind, zum Tode verurtheilt. Er starb mit freudigem Muthe, der selbst seinen Feinden Bewunderung einflößte; seine letzten Gedanken waren der Sache seines Volkes zugewandt. Der 11. Mai 1849 war sein Todestag.	îngrijirea lui, iar hambarele i-au fost arse. Cu toate acestea, a continuat să își facă datoria în pofida inimii sale îndurerate: „Credința mi-i tare, chiar dacă situația mea e disperată”. Când, la începutul lui 1849, o parte a Ținutului Săsesc a căzut în mâinile răsculaților, Roth, în ciuda sfatului prietenilor, nu și-a părăsit postul, neștiindu-se vinovat de vreo nedreptate. Într-adevăr, el nu a pățit nimic atâta vreme cât Bem s-a aflat la comandă; însă, după plecarea acestuia, a fost arestat și apoi condamnat la moarte la Cluj, în virtutea unuia dintre acele motive de nimic pe care ura partinică le găsește și le întrebunțează cu atâta ușurință într-un asemenea timp. A murit cu o seninătate ce le-a trezit admirație până și dușmanilor săi; ultimele sale gânduri s-au îndreptat spre poporul său. Ziua morții sale a fost 11 mai 1849.
---	--

În 2017 apărea la Editura Academiei Române – în ediție legată, cu un indice de persoane și de locuri, precum și cu adecvate note biografice – cartea *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, Vol. X (1872–1876), 487 pp. Volumul apare prin strădaniile unui colectiv de cercetători de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, grup format din: Daniela Bușă, Venera Achim, Bogdan Popa, Nicoleta Roman și Raluca Tomi – Daniela Bușă asumându-și, totodată, și coordonarea lucrării, inclusiv „Prefața”. Contribuția cercetătorilor numiți constă în redactarea notelor biografice referitoare la autorii de texte (selecția preferențial,

desigur) și în traducerea textelor aferente. Nu trebuie însă ignorată munca de documentare din spatele contribuției scrise, perceptibile.

Din cei 19 călători ale căror memorii sunt prezentate, 6 sunt francezi, 4 englezi, 4 germani, 3 ruși, 1 elvețian și 1 italian (a se vedea p. 9). Ce conțin aceste memorii de călătorie? Iată precizările din „Prefață” semnată de Daniela Bușă: „[C]ele mai multe relatări ale călătorilor constituie însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, ce includ date statistice, analize referitoare la viața politică și economică a României, la starea căilor și a mijloacelor de comunicație, la bogățiile subsolului și exploatarea lor, datini și obiceiuri, vestimentație, aspecte sociale, etnice, culturale, urbanistice, de învățământ, cărora li se adaugă considerații despre importante personalități ale epocii, despre intrigile și orgoliile acestora, dar și critici și sugestii și, foarte important, opinii despre schimbările ce se prefigurau, despre pașii făcuți în direcția modernizării și adaptării la modelele europene” (pp. 7–8).

Printre cele mai importante nume incluse în volum se află și acela al lui Friedrich Ratzel (1844–1904)¹. Simion Mehedinți, care i-a fost student și doctorand la Universitatea din Leipzig, îl socotea „cel mai filosof dintre geografi”. De fapt, nu era un filosof în sensul propriu al cuvântului, dar a fost geograful care s-a apropiat cel mai mult de problematica umană; de altfel, antroposfera este cel mai complex dintre învelișurile planetei Terra (celelalte fiind atmosfera, hidrosfera și litosfera). Grăitoare sunt în această privință titlurile principalelor sale scrieri: *Anthropogeographie* [Antropogeografia], 2 vol., 1882, 1891; *Völkerkunde* [Etnografia], 3 vol., 1885, 1886, 1888; *Politische Geographie* [Geografia politică], 1891.

F. Ratzel a călătorit ca geograf, precum și ca jurnalist la *Kölnische Zeitung*. În peregrinările sale a ajuns până în America de Nord și în America Centrală, dar firește că a umblat și prin Europa. Pe continentul european, o țință principală a fost Transilvania, unde a poposit în primăvara și vara anului 1871. L-a atras în spațiul intracarpatic prezența în zonă a sașilor, veniți din Germania, prin colonizare, în secolul al XII-lea.

Înzestrat cu un fin simț de observație, insolitul călător își etalează cu moderație dar indubitabil admirația deopotrivă față de frumusețile naturale, turistice, ale ținutului, cât și față de posibilitățile reale de dezvoltare industrială (bazate îndeosebi pe resursele de cărbuni din Valea Jiului și pe cele de fier de la Ghelari și Teliuc). Răspunzând unei tentații firești, talentul autorului atinge registrul artistic în descrierile de natură; iată, spre exemplu, un moment de popas, în timpul

¹ Conform listei contributorilor (p. 485), traducerea textului lui Ratzel și biografia acestuia au fost asumate de Bogdan Popa. Datele biografice pe care le furnizăm în prezentul paragraf suplinesc (în mod necesar) lacunele din prea sumara schiță geografică de la p. 45 din volum.

ascensiunii pe vârful Inău, din Munții Rodnei: „Am ajuns, după ce am trecut de coama muntelui, [pe] un platou ce urca lin, o pajiște montană mare, de pe care se poate privi în diverse părți, până către cele mai înguste chei și văi acoperite de brazi întunecați și de unde se poate urmări cursul cu multe meandre al pâraielor de munte argintii. În timpul nopții răcoroase s-a așezat o rouă neobișnuit de puternică, ale cărei picături făceau să strălucească firele de iarbă și florile; soarele a răsărit și, în timp ce își trimitea razele peste culmile înălțimilor, dedesubt văile împădurite se aflau încă sub negura nopții și a amurgului. Inima noastră era ușoară și fericită în această prospețime și liniște a muntelui, chiar și caii greu încărcăți nechezau în aerul dimineții, și nu era nevoie de rugăciunea de dimineață găngurită a călăuzelor pentru a intra în dispoziția religioasă pe care o trezea o așa liniște măreață” (p. 79).

Lui Ratzel nu-i scapă din observație aspectele etnice, pe care, exceptând aerul de „înălțime” (sau, spus de-a dreptul, de superioritate) caracteristic spiritului german, le prezintă cu destul realism. Ratzel nu numai că remarcă diversitatea etnică a populației din Transilvania, dar constată și tensiunile dintre cele trei naționalități principale – ungurii, germanii și românii –, care nu izbutesc să-și coordoneze în sens constructiv energiile sociale proprii. În acest context, este demnă de reținut obiectivitatea diagnozei privind structura etno-demografică: „Dacă dorința oarbă de maghiarizare nu ar fi unul dintre factorii principali ai politicii interne ungare, ar trebui ca la Pesta acest comportament să amintească poziția periculoasă pe care au îmbrățișat-o atât germanii, cât și ungurii din Transilvania. Cei dintâi fomeză 9%, cei din urmă 25% din populația de aproximativ două milioane a Transilvaniei, față de cei [sic!] mai mult de 60 de procente ce țin de neamul românesc, care, totodată, include [probabil eroare de traducere; logic: la care se adaugă] populația Principatelor dunărene cu care se învecinează la sud și la est” (p. 47).

Există în impresiile de călătorie ale savantului german și alte teme interesante. Nu ne-am propus însă, aici, o recenzie asupra textului său și nici asupra întregului volum apărut la Editura Academiei (ceea ce nu înseamnă că o astfel de abordare n-ar fi binevenită). Ne-am aplecat asupra acestui text mai ales pentru a ne ocupa de o secvență omisă. Vom vedea îndată despre ce este vorba. Deocamdată să reiterăm că Friedrich Ratzel și-a publicat impresiile de călătorie sub titlul anunțat la începutul acestei prezentări: *Wandertages eines Naturforschers. Zweiter Theil. Schilderungen aus Siebenbürgen und den Alpen* [Zilele de călătorie ale unui naturalist. Partea a doua. Descrieri din Transilvania și din Alpi], Leipzig, F. A. Brockhaus, 1874, 111 pp. Specificăm, însă, că ceea ce s-a tipărit în traducerea românească de la Editura Academiei reprezintă doar o primă secțiune din aceste „Descrieri” – anume cea referitoare la Transilvania. Descrierile din Alpi sunt cuprinse (în original) în alte două secțiuni, anume: „Aus den Alpen” [Din Alpi] (pp.

115–197) și „Gotthardreise im Winter” [Călătorie prin Gotthard, iarna] (pp. 201–279)².

Trebuie precizat, de asemenea, că versiunea românească a „Descrierilor” lui Ratzel privitoare la Transilvania nu acoperă integral originalul german. Într-adevăr, în textul tradus au fost strecurate trei croșete – de altfel marcate și rezumate telegrafic de traducător, după cum urmează:

- este omisă p. 5 din original, rezumată în versiunea românească astfel (p. 47): „[Sosirea maghiarilor în Panonia și Transilvania; aducerea sașilor în timpul lui Geza II; primele colonii săsești; receptarea Reformei lui Luther în rândul populației săsești; încercările contemporane de a supraviețui prin biserică și școală]”;
- sunt omise pp. 23–39 din original, rezumate în versiunea românească astfel (p. 55): „[Următoarele două capitole prezintă date și fapte din istoria «Migrației germanilor» în Transilvania și, respectiv, a evenimentelor din perioada 1848–1852]”;
- sunt omise pp. 92–99 din original, rezumate în versiunea românească astfel (p. 75): „[Capitolul următor este un portret al lui Stephan Ludwig Roth (1796–1849), profesor și preot, unul dintre conducătorii revoluției de la 1848–1849, apărător al drepturilor românilor]”.

Aceste omisiuni au, probabil, în spate o motivație pragmatică, legată (presupunem) de nevoia economiei de spațiu editorial. Paginile omise, prin conținutul lor, au însă o importanță indubitabilă, astfel încât merită a fi preluate – evident, în contexte adecvate. În această ordine de idei, ne-am propus a scoate la lumină, în ediție bilingvă, capitolul referitor la Stephan Ludwig Roth. Traducerea acestui capitol și-a asumat-o cu pasiune Traian-Ioan Geană.

Figura pastorului și învățătorului sas din Transilvania este bine cunoscută istoricilor și oamenilor de cultură din România. Stephan Ludwig Roth s-a născut în 1796 la Mediaș, a studiat la Sibiu și a obținut un doctorat la Universitatea din Tübingen, dar s-a întors în ținutul natal spre a contribui la propășirea acestuia. A crezut în înălțarea maselor (în mare măsură țărănești) prin școală și prin biserică.

Despre viața lui, despre generozitatea și dorința de a ajuta „corăbioara poporului” să plutească ferm pe valurile vremii scrie și Friedrich Ratzel în segmentul aici recuperat. F. Ratzel a punctat și contactele lui Roth cu Philipp Emanuel von Fallenberg și cu Johann Heinrich Pestalozzi. Fallenberg era un patrician elvețian care, la începutul secolului al XVIII-lea, a organizat în satul Hofwyl din cantonul Berna o rețea de școli pentru copii din toate categoriile sociale. Pe Pestalozzi, ale cărui principii iluministe le împărtășea pe deplin, Roth l-a vizitat

² Precizări documentare: Traian-Ioan Geană. În legătură cu toponimul „Gotthard”, Ratzel are în vedere masivul cu acest nume și Pasul St. Gotthard, la vremea călătoriei descrise tunelul nefiind construit încă.

(ajungând chiar să colaboreze cu el o vreme) la castelul pe care ilustrul pedagog îl deținea la Yverdon-les-Bains, pe malul lacului Neuchâtel.

Revenit în Transilvania, Stephan Ludwig Roth a perceput cu îngrijorare acutizarea tensiunilor interetnice, în preajma anului 1848. A participat la marea adunare de la Blaj a românilor, în primăvara aceluia an. Duritatea stăpânirii maghiare – nu numai față de români, dar și față de sași – l-a nemulțumit pe pedagogul iluminist, care credea cu tărie în principiul egalității etniilor și limbilor. În 1842, când Dieta de la Cluj a legiferat instituționalizarea limbii maghiare în locul celei latine, Roth a scris cu un admirabil curaj cärticica-manifest intitulată *Lupta limbilor în Transilvania*. Realist, el afirma răspicat că există deja o limbă oficială: ea nu este nici maghiara, nici germana, ci româna – limbă pe care o auzi și o poți învăța mergând pe stradă; limba maternă, susținea el totodată, e un drept pe care orice ființă umană îl deține prin naștere. Această invocație tranșantă a spiritului dreptății a provocat îndată reacția radicală a autorității maghiare, care l-a condamnat grabnic la moarte. A fost executat prin împușcare, la Cluj, în ziua de 11 mai 1849. Impresionat, Friedrich Ratzel avea să scrie (vezi textul reprodus aici): „A murit cu o seninătate ce le-a trezit admirație până și dușmanilor săi”!...

Martiriul lui Stephan Ludwig Roth s-a săvârșit și în numele demnității românești!...

*

Textul lui Ratzel se reproduce aici cu respectarea particularităților lexicale ale limbii germane din secolul al XIX-lea, precum: < Gesamt > cu doi < m >, < That > pentru < Tat > și < Thätigkeit >, < Theil > pentru < Teil >. În schimb, la menționarea unor scrieri ale lui Roth am renunțat la ghilimele și am trecut titlurile respective cu italice.

Friedrich Ratzel s-a stins din viață la 9 august 1904. Numele său are rezonanță în cultura română și prin ipostaza de magistrul al lui Simion Mehedinți, întemeietorul geografiei moderne în România. Poposind la Leipzig în 1895 (după treceri prin Paris și Berlin), Mehedinți intră sub aripa lui Ratzel, împlinindu-și formația de geograf în 1899, cu o teză de doctorat intitulată *Die kartographische Induktion* [Inducția cartografică]. La plecarea în veșnicie a magistrului său, discipolul – uns el însuși între timp drept profesor la Universitatea din București – își va face „o datorie de pietate” din inaugurarea cursului din acel an cu prelegerea special intitulată „Antropogeografia și întemeietorul ei Fr. Ratzel”. Spre încheierea prelegerii, Simion Mehedinți făcea o reconfortantă aluzie la contactul lui Ratzel cu spațiul românesc și oamenii lui: „Învățăatul, care în studiile sale îmbrățișase tot globul pământesc și toate neamurile, privea cu un deosebit interes la colțul de pământ unde se dezvoltă poporul nostru, pe care îl cunoscuse de aproape în anii tinereții. Deseori, pentru exemplificarea ideilor sale, el alegea fapte din sfera vieții românești,

pe care o vedea – mai ales pentru viitor – sub auspiciile cele mai favorabile. Auditorul cursului său a avut de multe ori ocazia să vadă înfățișate în cuvintele cele mai pline de convingere energia elementului românesc și deosebita însemnătate istorică a regatului de la Dunăre. Pentru dânsul, evoluția neamului nostru era ca o experiență geografică, vrednică de urmărit cu cel mai simpatic interes în toate țările pe unde sunt români” (S. Mehedinți, *Opere alese*, București, Editura științifică, 1967, pp. 190–191; prelegerea întreagă: pp. 181–191).